

УТИЦАЈ АМПЛИФИКАЦИЈЕ НА КВАЛИТЕТ ЧИТАЊА И ПИСАЊА¹

Надежда Димић¹, Мирела Кљаић²

¹ Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд
² ОШ "Јован Поповић", Нови Сад

Читање и писање у животу савременог човека имају непроцењиву вредност. Квалитет читања и писања значајно се одражавају на успех током школовања, а самим тим и на професионално опредељење и последично на квалитет и начин живота. Због комуникационе баријере са којом се суочавају глуве и наглуве особе, читање и писање за њих добијају још значајнију улогу. Они за њих представљају средство комуникације, пут за стицање знања, али су и важан чинилац који доприноси њиховом целокупном говорно – језичком развоју.

Међутим, потенцијали читања и писања за особе са оштећеним слухом остају неискоришћени, јер се њихова говорно – језичка неразвијеност и сиромашна искуствена база одражавају на квалитет ових вештина. Овај сегмент истраживања се бавио специфичностима читања и писања глувих и наглувих ученика, уз настојање да се утврди да ли врста амплификације утиче на квалитет читања и писања.

Истраживање је спроведено у децембру 2010. године, на узорку од 9 ученика са оштећеним слухом истог степена оштећења, узраста од III до V разреда. Деца су подељена на групу која користи слушне апарате и групу ученика са кохлеарним имплантом. Тестирање је вршено у Основној школи „Јован Поповић“ у Новом Саду и у Школи за оштећене слухом – наглуве „Стефан Дечански“ у Београду, а у узорак су укључене и две девојчице из типичних новосадских школа. Као инструменти истраживања коришћени су Трди-мензионални тест читања Хелене Сакс, и самостално писано изражавање ученика на тему „Моја породица“.

¹ Овај рад је настао у оквиру пројекта Министарства за науку и технологију Р. Србије под називом "Утицај кохлеарне имплантације на едукацију глувих и наглувих особа", бр. 179055.

Резултати истраживања су показали боље резултате у писаном изражавању деце са кохлеарним имплантом. Није утврђена корелација између врсте амплификације и квалитета читања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: читање и писање, деца са слушним апаратима, деца са кохлеарним имплантом.

УВОД

Живот савременог човека неодојив је од свакодневне употребе читања и писања. Њихова вештина стиче се поласком у школу, и током целокупног образовања задржава примарну улогу. Квалитет читања и писања значајно се одражавају на успех током школовања, што последично утиче и на професионално опредељење и квалитет и начин живота. И касније, свакодневни напредак у свим сферама науке намеће потребу перманентног усавршавања, а човеково самообразовање је готово немогуће без употребе читања. Развој штампе и информационих технологија омогућава нам да путем писаног облика комуникације превазиђемо просторне и временске баријере, да будемо информисани и да испратимо сва културна дешавања. Укратко, без владања читањем и писањем данас је немогуће испратити савремене друштвене токове. Књига није само извор знања, него и извор задовољства и разоноде, и може значајно да утиче на човекову личност на плану хуманистичког, естетског и емоционалног развоја.

За особе са оштећеним слухом, читање и писање добијају потенцијално и већи значај. Још је Giloramo Cardano (1501-1576), познати италијански научник, лекар, филозоф и хуманиста, писао је о могућности да глуви “читајући чују и пишући говоре”. Читање им омогућава пријем информација, представљајући начин да се избегне психофизички замор при читању говора са уста. Многи наши аутори (Савић, Димић), истицали су бројне предности писане речи за глуве и наглуве особе. Писана реч може да се рашчлани, можемо јој посветити више времена и враћати се на њу ради бољег разумевања поруке, док је изговорено краткотрајно и за глуве често неухватљиво. Са друге стране, писање омогућава особама са оштећеним слухом да се изразе и пренесу поруку, успркос неразумљивости њиховог оралног изражавања. Поред превазилажења комуникационе баријере, читање и писање имају значајну улогу и у подстицању говорно – језичког развоја глувих и наглувих особа. Деца очуваног слуха читање и писање уче на одговарајућој говорно – језичкој и искуственој основи, и то је једини природан пут. Код деце

са оштећеним слухом, међутим, тај пут је другачији. Они савлађивањем читања и писања истовремено уче и богате језик. Путем читања и писања они богате вокабулар, усвајају граматичка правила и уче се правилном изражавању. Многи аутори истичу значај репетитивног читања којим ученици уочавају одређене фразе, развијају осећај за реченицу и стварају говорне аутоматизме, чиме се доприноси флуентности у говору. Константним вежбама читања и писања утиче се на чистоћу и богатство изговора.

Јасно је да читање и писање код особа са оштећеним слухом, кроз већ истакнуте улоге, може значајно да допринесе успешнијој инклузији у друштвену средину. Међутим, потенцијали читања и писања често остају неискоришћени. Да би се они у потпуности искористили, квалитет ових вештина мора се подићи на одговарајући ниво.

Нажалост, пракса показује да глуви и наглуви често читају механички, без разумевања, читање је технички лоше и праћено бројним погрешкама. Код технички доброг читања читалац аутоматски повезује лексичке јединице у целине, а своју пажњу може да пренесе на поруку текста, што код глувих није случај. Они се задржавају на површинским структурама речи и реченица, и у покушају да се изборе са артикулационим потешкоћама они губе смисао прочитаног. С друге стране, и њихов писани израз подједнако је сиромашан и неразумљив као усмени говор. Димић (1996) истиче да деца са оштећеним слухом доста лако савладавају писане знакове, али, иако могу да пишу читко, они пишу аграматично, споро, не увиђају односе међу реченицама, не повезују адекватно речи у реченици и реченице међусобно. Самим тим, и читање и писање губе своју сврховитост.

Димић (1997) наводи да највећи проблем у савлађивању и каснијем коришћењу читања код деце са оштећеним слухом лежи управо у њиховом недовољном искуству и лингвистичкој бази говора. Лоша артикулација, сиромашан речник и синтакса значајно отежавају савлађивање читања и писања. Као решење овог проблема намеће се значај ране интервенције и рехабилитације, али и важност добро планиране и реализоване наставе српског језика. Ово подразумева примену одговарајућих вежби и поступака обуке на оба нивоа. С обзиром на значај, али и неискоришћеност потенцијала читања и писања, потребно је повећати број истраживања на овом пољу, у покушају проналажења бољих и делотворнијих решења и поступака деловања.

ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

На почетку истраживања постављен је општи циљ који гласи: испитати утицај амплификације на квалитет читања и писања.

На основу циља, постављени су задаци истраживања:

1. утврдити односе између врсте амплификације и успешности у читању и писању;
2. утврдити које врсте грешака ученици праве при читању;
3. утврдити број реченица, ниво изражавања и фонд правилно употребљених речи при самосталном писаном изражавању ученика.

УЗОРАК

Истраживање је извршено у Основној школи „Јован Поповић“ у Новом Саду, у одељењима за децу са оштећеним слухом, и у Школи за оштећене слухом – наглуве „Стефан Дечански“, у Београду. У узорак су укључене и две девојчице са оштећеним слухом из Новог Сада, које похађају наставу у редовним новосадским школама.

Истраживањем је тестирано укупно 9 ученика са врло тешким оштећењем слуха, узраста од III до V разреда. Ученици су према врсти амплификације разврстани у две групе, 5 ученика са кохлеарним имплантом, и 4 ученика са слушним апаратима.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Услови испитивања

Испитивање ученика је обављено у кабинетима за индивидуални рад. Тестирање је вршено индивидуално са сваким учеником. Ученици су добили одговарајућа упутства, а резултати су бележени на посебан папир са текстом за сваког ученика. Услови за читање су били добри, јер је испитивање вршено у току дана, уз одговарајућу осветљеност.

Испитивање је обављено током месеца децембра 2010. године.

Инструменти истраживања

У прикупљању релевантиних података током истраживања коришћени су одговарајући инструменти.

Као основни инструмент у испитивању карактеристика читања коришћен је **Тродимензионални тест читања**, аутора Хелене Сакс.

Адаптацију теста за српски језик је урадила Спасенија Владисављевић. Текст који се читао носи назив „Само један снежни дан“. Током истраживања су праћене две димензије: правилност читања (грешаке у читању) и разумевање текста према вербалним одговорима.

Да би се утврдило разумевање, од ученика је тражено да преприча текст након што га прочита. Приликом препричавања, бележене су чињенице које ученик износи о тексту. Издвојено је 10 могућих чињеница које су индикатори разумевања текста.

Као основни инструмент у испитивању квалитета писања коришћено је самостално писано изражавање на тему „Моја породица“. Праћен је фонд правилно употребљених речи, њихов минимум и максимум, као и број употребљених реченица и ниво изражавања ученика

Подаци о стању слуха узети су из школске документације.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Током обраде података вршена је квантитативна анализа. Коришћена је аритметичка средина и процентни рачун. Добијени резултати су приказани табеларно, уз одговарајуће коментаре.

У табеларном приказу разумевања текста могуће чињенице означене су бројевима од 1 – 10. Код приказа успешности у читању текста, врсте грешака које су се јављале у табели су означене римским бројевима од I – X.

Табела бр. 1 – Разумевање текста у односу на врсту амплификације

Врста амплификације	Познавање чињеница (%)										укупно
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Кохлеарни имплант	20	20	0	40	80	40	0	20	20	20	26
Слушни апарат	25	50	0	25	75	75	0	50	0	0	30

Ученици са слушним апаратима показали су нешто боље разумевање текста у односу на децу са кохлеарним имплантом. Добијена разлика износи свега 4%, и не може се сматрати статистички значајном.

Табела бр. 2 – Успешност у читању текста у односу на врсту амплификације

Врста амплификације	% неуспешности											% успешности
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Ук.	
Кохлеарни имплант	80	20	80	0	80	20	40	20	60	80	48	52
Слушни апарат	75	100	100	0	50	25	25	25	25	50	47,5	52,5

Ученици обе групе постигли су приближно исту успешност у читању текста. Када су у питању врсте грешака током читања, уочљива разлика међу групама јавила се код оmissија гласова, слогова и речи (II). Док су ученици са кохлеарним имплантом ретко правили грешке овог типа, иста грешка је забележена код свих ученика са слушним апаратима. Код ученика са слушним апаратима забележено је и више додавања гласова и слогова при читању (IX), у односу на другу групу. Код ученика са кохлеарним имплантом јавило се више грешака у читању броја (X), и више грешака у поштовању интерпункцијских знакова (V).

Грешке у читању бројева, међутим, треба узети с резервом, јер се читање троцифрених бројева по наставном програму математике за децу са оштећеним слухом обрађује тек у четвртој разреди.

У обе групе ученика није забележена ниједна грешка понављања прочитаног (IV). Осим већ издвојених, остале грешке су се јављале подједнако у обе групе.

Табела бр. 3 – Писано изражавање у односу на врсту амплификације

	Врста амплификације	Просечан ниво изражавања				Просечан број реченица	Просечан фонд речи
		ниво речи	проста реченица	проширена реченица	сложена реченица		
1.	Кохлеарни имплант	0	0,6	11,6	2,6	14,8	50,2
2.	Слушни апарат	0,25	0	5,75	3,5	9,25	46,25

Ученици са кохлеарним имплантом су показали боље резултате у броју употребљених речи и реченица у односу на децу са слушним апаратима. Радови деце са кохлеарним имплантом богатији су у просеку за 5 реченица више, и 4 речи више у односу на децу са слушним апаратима. У обе групе, ученици су највише користили проширену, а затим сложену реченицу, док се изражавање на нивоу просте реченице и речи ретко дешавало.

ЗАКЉУЧАК

Током истраживања нису уочене значајније разлике у техници читања и разумевању прочитаног између деце са слушним апаратима и деце са кохлеарним имплантом. Ученици су у обе групе имали највише потешкоћа са читањем вишесложних речи, које су при читању раздвајали на слоге и шчитавали, или су застајкивали испред њих. Овакве погрешке одражавају се на разумевање поруке текста, јер се ученици концентришу на изоловану реч, и губе ток и смисао прочитаног. Код деце која користе слушне апарате, уочен је већи број оmissija и додавања слова и слогова током читања, у односу на децу са кохлеарним имплантом. Овакве погрешке могу да буду начин којим се деца боре са артикулационим потешкоћама, али су често и одраз непажње, као и знак слабо развијеног речника или читања без разумевања.

Како би се смањило број грешака током читања, потребно је посветити више пажње раду на техници читања у нижим разредима, упорним вежбама гласног читања различитих текстова. Посебно значајну улогу овде има репетитивно читање, које предлажу многи аутори као решење за побољшање флуентности током читања. Кроз рад на техници читања ученици ће се увежбати у савладавању различитих гласовних комбинација, чиме ће се смањити и грешке у повезивању слова, које су током читања такође биле присутне у великом броју.

Посебан проблем за ученике са оштећеним слухом током читања представља и поштовање и изражавање интерпункцијских знакова.

Они се, док читају, боре са артикулационим потешкоћама и повезивањем гласовних целина и покушавају истовремено да прате смисао текста, успркос сиромашном речнику и језичком искуству. Када се техника читања поправи, ученици ће постепено моћи да поклањају више пажње и садржају текста, а наставник треба са узрастом све више да инсистира на логичком читању и поштовању интерпункцијских знакова.

Ученици су у обе групе показали слабо разумевање текста, које код деце са слушним апаратима износи око 30%, док је код деце са кохлеарним имплантом и мање. Деца са оштећеним слухом, према Димић

(1997), током читања текста покушавају да дођу до значења идући од једне речи до друге и задржавају се на површинским структурама реченице. Велики број ученика обухваћених узорком је током читања памтио неважне чињенице, што су и наводили током препричавања.

Међутим, задржавајући се на овим неважним чињеницама, они су пропустили оно што је битно за смисао и садржај текста. Добар читач, насупрот томе, уместо од речи до речи при читању се креће од једног до другог значења. Међутим, за ово је потребно одговарајуће језичко искуство које глуви углавном немају. На разумевању прочитаног треба инсистирати већ од прве прочитане речи и реченице. Разумевање текста може се проверавати на различите начине. Неки од поступака су да се од ученика тражи да повеже реченицу са илустрацијом, да гестом објасни прочитано, или да прочитану целину илуструје. Са узрастом ученика треба све више инсистирати на разумевању прочитаних целина. Извлачење поруке и суштине из целине текста за особе са оштећеним слухом представља велики проблем, на чему посебно треба треба радити. Неки аутори (D. Booth, L. Swartz, И. Г. Јушић) предлажу коришћење и креирање когнитивних мапа приликом читања, како би се побољшало разумевање прочитаног, што се може применити и код деце са оштећеним слухом.

Приликом препричавања текста уочено је да је пасивни речник деце са оштећеним слухом богатији од активног. Зато је веома важно да обрада непознатих речи не буде сама себи циљ, већ да свака нова реч у речнику ученика добије своју употребну вредност. Битно је да се ученици подстичу да нове речи користе у реченицама, како би се утврдило њихово значење.

У писаном изражавању ученика на задату тему, нешто боље резултате су постигли ученици са кохлеарним имплантом. Разлика међу групама је мала када је у питању просечан фонд употребљених речи (само 4 речи више). У оба случаја резултат је веома лош и потврђује да је речник ученика са оштећеним слухом ограничен, што је проблем коме треба посветити посебну пажњу. На развоју речника треба интензивно радити од предшколског узраста, крећући се од конкретних појмова из најближег окружења, према даљим и апстрактнијим. Поред именица и глагола, ученицима треба давати што више придева, али и све остале врсте речи, тако што ће усвојено добијати своју примену у реченицама.

Ученици са кохлеарним имплантом у радовима су употребили више реченица (просечно 5 више у односу на другу групу). У обе групе ученици су највише употребљавали проширену реченицу, а знатно мање сложену и просту. Код појединих ученика се дешавало да су у сло-

женој реченици само низали просте и проширене реченице спајајући их у једну, без осећаја за заокруживање мисаоних целина.

У обе групе доминира шаблонски начин писања радова. Ученици се већ у нижим разредима требају подстицати на самосталност у изражавању, треба им давати слободу у писању и развијати њихове перцептивне способности. Наставници треба што чешће да дају задатке ученицима да описују различита бића и предмете, и усмено и у писаном облику.

Деца са кохлеарним имплантом одговарајућом рехабилитацијом могу значајно да развију своју слушну перцепцију, што би се могло позитивно одразити и на квалитет читања и писаног изражавања. Током овог истраживања није се потврдио утицај врсте амплификације на квалитет читања, док су у писаном изражавању ученици са кохлеарним имплантом постигли нешто боље резултате. Ово је свакако премали узорак да би се на овом плану могли извести било какви озбиљније закључци, међутим, овај податак може да послужи као идеја и смерница за будућа обимнија истраживања.

Квалитет читања и писања свакако су одраз различитих фактора који на њих утичу. Ту посебно треба издвојити значај ране интервенције, рехабилитације, стимулативност средине у којој се дете развија (породица и школа), квалитет амплификације, али и карактеристике саме личности. С обзиром на истакнути значај читања и писања, али и низак ниво испољене писмености код особа са оштећеним слухом с друге стране, потребно је посветити више пажње проучавању ових проблема, уз настојање да се пронађу начини да се они уклоне, или сведу на мању меру.

ЛИТЕРАТУРА

1. Adams J.W., Rohring P. S. (2004): Handbook to service the the deaf and hard of hearing, Elsevier Academic Press, San Diego
2. Бугарски Р. (1995): Увод у општу лингвистику, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
3. Booth D., Swartz L. (2009): Успешно читање и писање – технике за развој писмености, Креативни центар, Београд
4. Brueggemann V. J. (2004): Literacy and deaf people, Gallaudet University, Washington, DS
5. Владисављевић С. (1986): Поремећаји читања и писања, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
6. Владисављевић С. (1991): Дислексија и дисграфија, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
7. Вучковић М. (1993): Методика наставе српског језика и књижевности, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
8. Галић – Јушић Инес (2004): Дјеца с тешкоћама у учењу: рад на спознајном развоју, вјештинама учења, емоцијама и мотивацији, Остварење, Лекеник
9. Димић Н. Д. (1996): Специфичности у писању слушно оштећене деце, Дефектолошки факултет, Београд
10. Димић Н. Д. (1996): Специфичности у читању деце оштећеног слуха, Дефектолошки факултет, Београд
11. Димић Н. Д. (2004): Проблеми у језичком изразу код глуве и наглуве деце, Друштво дефектолога Србије и Црне Горе, Београд
12. Костић Тј., Владисављевић С., Поповић М. (1983): Тестови за испитивање говора и језика, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
13. Милатовић В.: Методика наставе српскохрватског језика, у књизи Лекић Тј. (1993): Методика разредне наставе, Нова просвета, Београд
14. McGill – Franzen A., Allington R. L. (2011): Handbook of reading disability Research, Routledge, New York
15. Савић Љ., Ивановић М. П. (1995): Сурдопедагогија, Дефектолошки факултет, Београд
16. Ђордић А., Бојанин С. (1997): Општа дефектолошка дијагностика, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд

AMPLIFICATION INFLUENCE ON QUALITY OF READING AND WRITING

NADEŽDA DIMIĆ¹, MIRELA KLJAIĆ²

¹Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

²E.S. "Jovan Popović", Novi Sad

SUMMARY

The value of reading and writing in the life of a modern man is priceless. Due to the communication barrier that deaf and hard of hearing people encounter, writing and reading get even more significant role in their life. It becomes a method of communication, a way of learning, but also an important element that contributes a great deal to their speech and language development.

However, the potentials of the reading and writing aren't fully exploited, because of the poorly developed speech and the poor language experience, which reflect to the quality of reading and writing. The aim of this research was to look into the reading and writing characteristics of deaf and hard of hearing children, and to determine whether the type of amplification influence the reading and writing quality.

The research was carried out in December, 2010 in the classes of hearing impaired children in two elementary schools in Novi Sad and Belgrade. A total of 9 children were divided into two groups, children with hearing aids, and children with cochlear implant.

The research has indicated the better writing results by children with cochlear implants. No connection was found between the type of amplification and the quality of reading.

KEY WORDS: reading and writing, children with hearing aids, children with cochlear implant.